

УДК 339.565

М. І. Бирка

кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник відділу розвитку виробничої сфери регіону та інвестицій, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України», м. Львів

РОЛЬ ДАВАЛЬНИЦЬКОЇ СИРОВИНИ В ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЯХ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В статті проведено аналіз експортно-імпортних операцій у Львівській області упродовж 2013-2016 рр. за основними товарними групами та географічною структурою. Визначено, яке місце займає давальницька сировина в структурі зовнішньоекономічних операцій, а також розглянуто причини популярності та наслідки її використання на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: давальницька сировина, товарний експорт, експортно-імпортні операції.

Byrka M. THE ROLE OF TOLLING MATERIALS IN EXPORT-IMPORT OPERATIONS IN THE LVIV REGION

In the article the analysis of export-import operations in the Lviv region during 2013-2016 by the main commodity groups and geographical structure was conducted. The role of tolling materials in the structure of foreign economic operations was defined, as well as causes of popularity and consequences of its usage at local enterprises.

Keywords: tolling materials, commodity exports, export-import operations.

Зовнішня торгівля держави є критично важливою для побудови стійкої економічної системи, що слугує основою благополучного суспільства. В силу цього проблематика структури зовнішньоекономічних операцій є предметом дослідження багатьох вчених. Найбільш значимими є результати групи науковців ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України» під керівництвом академіка НАНУ В. Гесця [1; 4; 7; 9], які провели ґрунтовний аналіз зовнішньоекономічних операцій в умовах зони вільної торгівлі. Специфічні особливості операцій із давальницькою сировиною досліджувались О. Мельник [6], Г. Партин [8], а комплексна порівняльна оцінка експортно-імпортних операцій із давальницькою сировиною в Україні та Львівській області нещодавно здійснена С. Ішук [5]. Та все ж залишається потреба подальших оцінок вищезазначених операцій в контексті стратегічного розвитку регіонів та формування пропозицій у цій сфері.

Метою статті є проведення аналізу експортно-імпортних операцій із давальницькою сировиною за товарними групами у Львівській області та визначення їх впливу на економічний стан області.

Товарна структура експорту Львівської області станом на 2016 рік представлена такими найбільш вагомими товарними групами, як продукція машинобудування (машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання становили понад чверть від загального експорту товарів – 26,23%); текстильні матеріали та текстильні вироби (близько 12%); продукти рослинного походження (10,61%, що втричі більше, ніж у 2013 р.); готові харчові продукти (10,07%); деревина та вироби з деревини (10,05%); різні промислові товари (10,56%). Частка решти товарних груп у Львівській області у 2016 році не перевищувала 1%.

Темп приросту товарного експорту у 2016 році склав

4,3% на противагу минулорічному падінню на рівні –7,57%. Та попри відновлення цього показника, тривожним залишається факт, що близько половини (46,86% у 2016 році) всього експорту Львівської області – це експорт *готової продукції, що виготовлена з давальницької сировини.*

Відповідно до Закону України від 16 квітня 1991 року №959-ХІІ «Про зовнішньоекономічну діяльність», експорт товарів – це продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в не грошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. При цьому термін реекспорт означає продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на територію України.

Таким чином, під поняття реекспорту потрапляють також товари, ввезені раніше з-за кордону та перероблені на основі операцій з давальницькою сировиною, яка, відповідно до п. п. 14.1.41 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, включає сировину, матеріали, напівфабрикати, комплектуючі вироби, енергоносії, що є власністю одного суб'єкта господарювання (замовника) і передаються іншому суб'єкту господарювання (виробнику) для

Таблиця 1

Частка експорту готової продукції, що виготовлена з давальницької сировини, у товарному експорті (за основними товарними групами), %

Товарні групи	Львівська область			
	2013	2014	2015	2016
Усього	39,92	43,93	43,98	46,86
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	13,59	12,13	12,57	30,58
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	2,71	8,00	16,97	14,92
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	69,45	73,91	84,75	93,34
IX. Деревина і вироби з деревини	0,13	0,23	0,06	0,00
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	6,72	3,72	3,74	5,03
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	95,17	95,67	95,15	96,71
XII. Взуття, головні убори, парасольки	81,88	83,17	80,58	71,59
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	7,25	44,12	34,70	39,75
XIV. 71. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напів-дорогоцінне каміння	0,06	0,01	0,11	0,21
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	8,34	6,21	7,40	9,74
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	80,06	86,95	87,23	88,10
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	0,42	2,33	0,42	1,50
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,004	0,03	0,86	1,73
XX. Різні промислові товари	48,73	51,11	64,41	71,78

Побудовано на основі [2; 3]

виробництва готової продукції, з подальшим переданням або поверненням такої продукції або її частини їх власникові або за його дорученням іншій особі. Найчастіше реалізація таких операцій зустрічається в зовнішньоекономічній діяльності, а їх регулювання, зокрема митне оформлення ввезення давальницької сировини та зворотне вивезення готових продуктів переробки здійснюється новою редакцією Митного кодексу України.

В основному реалізація готової продукції відбувається шляхом реекспорту іноземному замовнику. Хоча можливий також варіант, коли готова продукція збувається на митній території України через його дочірні підприємства чи представництва. Крім цього, допускається можливість

(×5 раз до 39,75%), різні промислові групи (×1,5 рази до 71,78%).

- *Незначне збільшення частки (в межах 0,21 – 9,74%):* перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння (на 0,15 в. п. на противагу загальноукраїнському значенню на 9,99 в. п.), недорогоцінні метали та вироби з них (на 1,4 в. п. до 9,74%), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (на 1,08 в. п.), прилади та апарати оптичні, фотографічні (на 1,73 в. п.).

Цікавим для аналізу є також структура товарного імпорту з позиції наявності у ньому давальницької сировини (табл. 2). Частка давальницької сировини в імпорті щорічно зростала і станом на 2016 рік становила більше чверті (26,8%) усього імпорту.

Таблиця 2

Частка імпорту давальницької сировини у товарному імпорті, %

Товарні групи	Львівська область			
	2013	2014	2015	2016
Усього	14,35	16,46	27,23	26,80
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	0,31	1,36	0,91	1,04
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	16,82	21,92	25,81	30,35
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	90,39	88,43	92,21	95,81
IX. Деревина і вироби з деревини	1,06	2,55	1,02	0,05
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,92	3,38	4,78	6,16
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	46,33	51,44	52,91	50,33
XII. Взуття, головні убори, парасольки	37,55	36,78	26,94	28,05
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	3,85	7,96	6,60	5,26
XIV. 71. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напів-дорогоцінне каміння	2,39	3,53	3,77	6,13
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	3,50	4,68	4,29	4,62
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	49,35	56,00	61,59	47,66
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	1,92	3,10	2,09	1,27
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	6,75	7,21	7,83	6,13
XX. Різні промислові товари	29,55	35,30	53,35	52,24

Побудовано на основі [2; 3]

оплати переробних послуг частиною готової продукції.

Незважаючи на те, що операції з давальницькою сировиною сприяють підвищенню ділової активності регіону та покращують ситуацію із зайнятістю населення, важливим моментом є те, що вітчизняне переробне підприємство отримує оплату від іноземного замовника лише за переробні послуги з метою виготовлення для нього готової продукції, тим самим упускає можливість самостійного налагодження ланцюга вартості, зокрема збуту виготовлених товарів та генерування основного обсягу прибутку.

У Львівській області стабільно високі позиції за товарними групами, в структурі експорту яких переважає готова продукція, що виготовлена з давальницької сировини, займають текстильні матеріали та текстильні вироби; шкури необроблені, шкіра вичищена; а також машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (станом на 2016 рік їх частки – 96,71%, 93,34%, 88,1% відповідно).

Решті товарних груп (за винятком деревини і виробів з деревини, а також маси з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів, по яких використання внутрішньої сировини у виробництві продукції, що експортується, превалює) також притаманне нарощення частки експорту продукції з давальницької сировини порівняно з 2013 роком. Так, можемо виокремити дві категорії товарних груп, що демонструють:

- *Значне збільшення цієї частки (в межах 14,92 – 71,78%):* продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (майже втричі до 30,58%), полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (×7 раз до 14,92%), вироби з каменю, гіпсу, цементу

практично увесь імпорт шкур необроблених та шкір вичищених займала давальницька сировина (95,81%); половину – імпорт текстильних матеріалів та виробів (50,33%), різних промислових груп (52,24%), а також машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання (47,66%). Третина давальницької сировини становила імпорт полімерних матеріалів, пластмас та виробів з них (30,35%) та взуття, головних уборів та парасольок (28,05%).

Географічна структура зовнішньоекономічної діяльності із залученням давальницької сировини у Львівській області повністю демонструє європейський орієнтир. Питомі ваги як експорту готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, так і імпорту давальницької сировини з країнами Європи у 2016 році були 99,3% і 88,85% відповідно. Основними торговельними партнерами області за обсягами експортно-імпортних операцій із давальницькою сировиною стабільно упродовж 2011-2016 рр. були Польща, Німеччина, Чехія та Данія (табл. 3).

Частка експорту готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, до Польщі у 2016 році виросла на 3,32 в. п. порівняно з 2011 роком і становила 30,62%, в той час як до Німеччини вона зменшилась на 5,71 в. п. до рівня 19,49%. Чехія і Данія займають приблизно рівні позиції (12,82% і 12,09% відповідно), проте по Чехії спостерігалось нарощення частки на 9,32 в. п., в той час як частка Данії знизилась на 6,11 в. п. Також втрача позиції спостерігалась щодо Великої Британії (-9,02 в. п.), однак ця країна залишається одним із топових партнерів Львівської області. Частки Португалії, Словаччини, Іспанії, Угорщини та Румунії складають менше 5%.

Як вже було згадано, імпорт давальницької сировини найбільше поступає з Польщі (33,23%) та Німеччини (30,93%). Обсяги решти країн не перевищують 5%. Окрім країн ЄС серед ТОП-10 партнерів Львівської області (табл. 4) були також Туреччина, частка якої у 2016 році становила близько 3% та Китай (2,08%).

Можемо підсумувати, що до товарних груп, виробництво продукції яких повністю покривається внутрішньою сировиною і експортується належать:

- Продукти тваринного походження
- Продукти рослинного походження

ТОП-10 країн-партнерів Львівської області у експорті готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, тис. дол. США

2011		2012		2013		2014		2015		2016	
Країна	Частка, %	Країна	Частка, %	Країна	Частка, %	Країна	Частка, %	Країна	Частка, %	Країна	Частка, %
Польща	27,3	Польща	28,6	Німеччина	26,7	Німеччина	24,5	Польща	28,9	Польща	30,62
Німеччина	25,2	Німеччина	28,5	Польща	25,9	Польща	22,7	Німеччина	20,4	Німеччина	19,49
Данія	18,2	Данія	14,7	Данія	14,7	Данія	13,2	Чехія	12,3	Чехія	12,82
Велика Британія	12,1	Велика Британія	9,5	Чехія	11,3	Чехія	11,7	Данія	11,6	Данія	12,09
Чехія	3,5	Чехія	5,8	Велика Британія	6,1	Велика Британія	6,8	Велика Британія	5,8	Португалія	4,57
Швеція	2,9	Латвія	3,9	Латвія	3,3	Португалія	6,7	Португалія	5,8	Словаччина	3,11
Бельгія	2,6	Бельгія	2,1	Португалія	2,9	Латвія	2,7	Іспанія	3,0	Велика Британія	3,08
Італія	2,0	Литва	1,5	Словаччина	1,8	Словаччина	2,6	Словаччина	2,7	Іспанія	2,48
Словаччина	1,5	Італія	1,4	Бельгія	1,4	Італія	1,7	Латвія	2,4	Угорщина	1,965
Литва	1,4	Румунія	0,9	Італія	1,4	Литва	1,3	Литва	1,5	Румунія	1,795

Побудовано на основі [2; 3]

Таблиця 4

ТОП-10 країн-партнерів Львівської області у імпорті давальницької сировини, тис. дол. США

2011		2012		2013		2014		2015		2016	
Країна	Частка, %	Країна	Частка, %	Країна	Частка, %	Країна	Частка, %	Країна	Частка, %	Країна	Частка, %
Німеччина	34,3	Німеччина	37,5	Німеччина	39,9	Німеччина	32,5 1	Німеччина	32,3	Польща	33,23
Польща	18,7	Польща	17,9	Польща	18,4	Польща	29,4 2	Польща	29,9	Німеччина	30,93
Угорщина	7,8	Данія	5,8	Данія	6,9	Чехія	7,86	Чехія	7,4	Чехія	4,52
Латвія	4,2	Латвія	4,1	Чехія	5,6	Данія	5,27	Данія	6,2	Данія	4,39
Велика Британія	4,2	Туреччина	3,9	Італія	3,1	Латвія	2,82	Латвія	2,3	Туреччина	2,59
Мексика	4,0	Велика Британія	3,5	США	3,1	Італія	2,80	Угорщина	2,0	Китай	2,08
Італія	3,9	Угорщина	3,4	Латвія	3,0	Туреччина	2,49	Туреччина	2,0	Угорщина	1,98
Данія	3,6	Італія	3,3	Угорщина	2,7	Велика Британія	2,06	Китай	1,7	Латвія	1,73
Німеччина	34,3	Німеччина	37,5	Німеччина	39,9	Німеччина	32,5 1	Німеччина	32,3	Польща	33,23
Польща	18,7	Польща	17,9	Польща	18,4	Польща	29,4 2	Польща	29,9	Німеччина	30,93

Побудовано на основі [2; 3]

- Жири та олії тваринного або рослинного походження
  - Готові харчові продукти
- Товарні групи Львівської області, які сильно імпортозалежні від поставок давальницької сировини:
- Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання;
  - Шкури необроблені, шкіра вичищена;
  - Текстильні матеріали та вироби;
  - Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання;
  - Різні промислові товари;
  - Взуття, головні убори, парасольки.

Аналіз діяльності підприємств засвідчив, що поширеність цього виду операцій серед українських підприємств обумовлюється низкою причин, зокрема:

1) складним станом функціонування вітчизняних підприємств, в тому числі кризовою економічною ситуацією підприємств, за якої вони опинились на межі виживання, і як наслідок – необхідність пошуку альтернативних шляхів підтримки виробничої діяльності підприємств;

2) відсутністю налагоджених мереж постачання якісної сировини;

3) низьким рівнем попиту на виготовлену продукцію на внутрішньому ринку;

4) відсутністю налагоджених мереж збуту готової продукції;

5) дефіцитом власних оборотних засобів та невідповідними умовами кредитування;

6) наявністю незадіяних ресурсів (технологічне обладнання; кваліфіковані трудові ресурси, що володіють знаннями і навиками роботи зі складними технологічними процесами тощо);

7) логістичним розташуванням території, що дозволяє швидко доставку сировини і комплектуючих до виробничого підрозділу, а готової продукції – до кінцевого споживача;

8) сприятливими умовами, які накладаються на регулювання операцій з давальницькою сировиною, зокрема Податковим та Митним кодексами.

Поряд з позитивним швидким впливом на конкурентоспроможність підприємства-переробника, суміжні галузі економіки, а також вирішення соціального

питання через створення нових робочих місць і підвищення купівельної спроможності населення, зовнішньоекономічні операції на основі використання давальницької сировини несуть в собі загрозу в довгостроковій перспективі.

Насамперед це відбувається через втрату економічного та інноваційного потенціалу. Присутня висока залежність підприємства від поставок, необхідних для виробництва, а також незацікавленість партнерів в інноваційному розвитку виробництва, його модернізації, яке лише підтримується на рівні, достатньому для забезпечення потрібної якості виготовленої продукції. Таким чином, значною мірою спостерігається експлуатація виробничих та людських ресурсів підприємств, що працюють з давальницькою сировиною, а також перехід останніх в роль суто переробних підприємств з обмеженим колом підприємницьких функцій.

За таких умов для вітчизняних підприємств критично важливим є нарощення виробничих потужностей, переймання позитивного досвіду по роботі із міжнародними ринками і відновлення самостійної діяльності надалі. В той час, як для органів державної влади викликом стає практичне забезпечення таких умов зовнішньоекономічної діяльності, які сприяли б побудові високотехнологічної експорторієнтованої моделі економіки, що задекларовано Урядом як стратегічна мета розвитку.

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи / В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 7-22.
2. Зовнішньоекономічна діяльність / Головне управління статистики у Львівській області. – 2017. – Режим доступу: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>
3. Зовнішньоекономічна діяльність / Державна служба статистики України. – 2017. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки (наукова доповідь) / ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України»; [наук. ред.: В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук]. – Київ, 2014. – 92 с.
5. Іщук С. О. Оцінка експортно-імпорتنних операцій із давальницькою сировиною в Україні і Львівській області // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України [зб. наук. пр.]. – 2017. – № 4 (126). – С. 3-8.
6. Мельник О. Г. Особливості здійснення толінгових операцій суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності / О. Г. Мельник, З. М. Дутко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»: [зб. наук. пр.]. – 2013. – № 778. – С. 348-358. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_778_51
7. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України (наукова доповідь) / ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України»; [наук. ред.: В. М. Геєць, Т. О. Осташко, Л. В. Шинкарук]. – Київ, 2014. – 102 с.
8. Партин Г. О. Толінг як форма залучення обігового капіталу / Г. О. Партин, О. А. Горбач // Науковий вісник НЛТУ України: [зб. наук.-техн. пр.]. – 2011. – Вип. 21.7. – С. 243-248.
9. Шинкарук Л. В. Прогнозні оцінки розвитку національної економіки в умовах створення ЗВТ з ЄС /

Л. В. Шинкарук, І. В. Барановська, О. А. Герасімова // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 3. – С. 38-58.

References

1. Heyets, V. M. (2016). *Ekonomika Ukrayiny: klyuchovi problemy i perspektyvy* [Economy of Ukraine: Key issues and perspectives]. *Ekonomika i prohozuvannya – Economics and Forecasting*, 1, 7-22. [in Ukrainian].
2. Main Department of Statistics in Lviv Region (2017). *Zovnishn'oeconomichna diyal'nist'* [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.lv.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. State Statistics Service of Ukraine (2017). *Zovnishn'oeconomichna diyal'nist'* [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Heyets, V. M., & Shynkaruk, L. V. (Eds.) (2014). *Intehratsiyni mozhlyvosti Ukrayiny: perspektyvy ta naslidky* [Integration opportunities of Ukraine: prospects and consequences] (Scientific report). Kyiv: Institute for Economics and Forecasting National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
5. Ishchuk, S. O. (2017). *Otsinka eksportno-impornykh operatsiy iz daval'nyts'koyu syrovynoyu v Ukrayini i L'vivs'kiy oblasti* [Estimation of export-import operations with tolling raw materials in Ukraine and Lviv region]. In *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny* [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine]: Vol. 4 (126). (pp. 3-8). [in Ukrainian].
6. Melnyk, O. H., & Dutko, Z. M. (2013). *Osoblyvosti zdiisnennia tolinhovyykh operatsii subiektamy zovnishnoekonomichnoi diialnosti* [Features of realization tolling operations by foreign economic activity subjects]. In *Visnyk Natsional'noho universyietu «L'vivs'ka politekhnika». Seriya «Menedzhment ta pidpryyemnystvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku»* [Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series «Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues»]: Vol. 778. (pp. 348-358). [in Ukrainian].
7. Heyets, V. M., Ostashko, T. O., & Shynkaruk, L. V. (Eds.) (2014). *Otsinka vplyvu Uhody pro asotsiatsiyu / ZVT mizh Ukrainoyu ta Yes na ekonomiku Ukrayiny* [Assessing the impact of the Association Agreement / FTA between Ukraine and the EU on Ukraine's economy] (Scientific report). Kyiv: Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
8. Partyn, H. O., & Horbach, O. A. (2011). *Tolinh yak forma zaluchennya obihovoho kapitalu* [Tolling as a form of attracting working capital]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific bulletin of the National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.7 (pp. 243-248). [in Ukrainian].
9. Shynkaruk, L. V., Baranovska I. V., & Herasimova O. A. (2013). *Prohnozni otsinky rozvytku natsional'noyi ekonomiky v umovakh stvorennya ZVT z Yes* [Forecast estimates of the development of the national economy in terms of the establishment of a FTZ with the EU]. *Ekonomika i prohozuvannya – Economics and Forecasting*, 3, 38-58. [in Ukrainian].